

Co nieco o systematyzacji pojęć w filatelistyce.

cz. I – znaczek pocztowy.¹

(zawarta w artykule numeracja znaczków jest zgodna z przyjętą w Podręczniku)

By móc pisać czy dyskutować o znaczku pocztowym, poznamy czym on jest i co go charakteryzuje w kilku aspektach. Mają nieraz z tym kłopot zwykli filateliści, fałszerze znaczków (a jest ich wcale nie mało), jak i różnej kategorii eksperci. Aż dziw bierze, że do tej pory nikt nie pokwapił się na próbę przeanalizowania dokumentów i aktów prawnych, by zdefiniować znaczek pocztowy. Definicja przedstawiona w „Encyklopedii Filatelistyki” jest moim zdaniem zbyt lakoniczna, zawierająca „półprawdy” i może być dowolnie interpretowana. Tymczasem istnieją pewne określone ograniczenia, które odnajdujemy przede wszystkim w Konstytucji Światowego Związku Pocztowego (UPU - Universal Postal Union) oraz polskich ustawach, dekretach, jak i w prawie karnym. Spróbujmy zatem prześledzić co na temat znaczka mówią przepisy Światowej Konwencji Pocztowej, które ulegają co kilka lat zmianom. Otóż, do roku 2008 ograniczenia te były dosyć szczegółowe i dotyczyły m. in.:²

- 1) wymiaru; wymiary pionowe i poziome nie powinny być mniejsze niż 15 mm i nie większe niż 50 mm,
- 2) napisów, opisów i czytelności znaczka, a także napisów okolicznościowych i opłaty dodatkowej umieszczonej na znaczku; na znaczku powinna znajdować się nazwa kraju wydawcy przedstawiona za pomocą liter alfabetu łacińskiego, a także wartość opłaty przedstawiona literami alfabetu łacińskiego lub cyframi arabskimi. Może być opisany wyrazem „POSTES” („POCZTOWE”) literami alfabetu łacińskiego lub innego, a także wyraźnie oznaczony perforacją lub w inny sposób.

W Polsce regulowała to Ustawa Prawo Pocztowe³ z którą warto się zapoznać.

*

Mając powyższe na uwadze należy przyjąć, że znaczek pocztowy:

- 1) jest jednym z określonych ustawą znaków opłaty pocztowej;
- 2) jest wprowadzonym do obiegu określonym aktem prawnym (zwany dalej dokumentem) przez właściwy organ. W Polsce właściwym organem był określony w ustawie: Minister (różnych resortów w różnych okresach), Dyrektor Poczty Polskiej, a obecnie jest nim "operator wyznaczony",
- 3) jako urzędowy znak wartościowy, podlega ochronie prawnej, której naruszenie jest zagrożone przewidzianymi prawem sankcjami⁴,
- 4) służy do uiszczania opłat za określone przez właściwy organ usługi pocztowe,
- 5) zawiera w wizerunku użyte w dowolnym przypadku wyrazy: „Polska” albo „Rzeczpospolita Polska”,⁵
- 6) może mieć kształt dowolny,
- 7) może być wydany w celach pamiątkowych czy dobroczynnych, może być opatrzony napisem roku emisji cyframi arabskimi oraz napisem w dowolnym języku wskazującym okazję stanowiącą podstawę do emisji,
- 8) należy tak zaprojektować, by nie było wątpliwości co do jego wartości opłaty pocztowej zwłaszcza, jeśli uiszcza się dodatkową opłatę oprócz wartości nominalnej.

Ustalmy wpieryw, jaka jest prawidłowa pozycja znaczka.

Otóż **jest to pozycja, w której osoba patrząca na znaczek widzi poszczególne elementy rysunku i napisy w miejscach ustalonych w dokumencie wprowadzającym znaczek do obiegu.** (il. 1)

1 W artykule w zasadzie powołuję się na dokumenty prawne obowiązujące do 2005 r.

2 Trudno odnosić się do wcześniejszych zapisów, ponieważ nie ma polskich źródeł (specjalistycznego tłumaczenia) na ten temat.

3 Dz. U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1159, z późn. zm. i wcześniejsze.

4 Tamże: art. 23, ust.6, także: Kodeks karny: Dz. U. z 2021 r. poz. 2345 i 2447.

5 Dz.U.2012, poz.1529, art. 23,ust.2,pkt.1.

il. 1 Przykładowe prawidłowe pozycje znaczka.

Po ustaleniu definicji znaczka pocztowego, możemy omówić niektóre jego charakterystyczne cechy⁶:

- 1) podstawa znaczka – bok znaczka, na którym ustawiony znaczek pozwoli na widzenie poszczególnych elementów rysunku i napisów w miejscach ustalonych w dokumencie wprowadzającym znaczek do obiegu,

il. 2

- 2) wymiary znaczka – wartości wyrażone w mm z dokładnością do 0,05 mm, a w kilku przypadkach do 0,001 mm, w której pierwsza oznacza szerokość, a druga wysokość znaczka, np. 31,25 x 39,5. Znajomość wymiarów znaczka jest dla filatelisty ważna, chociażby ze względu na dosyć częste fałszerstwa polegające na obcinaniu perforacji i tworzenia w ten sposób znaczka nieperforowanego.⁷ W okresie tuż powojennym nie podawano rozmiarów znaczka ze względu na stosowanie różnych perforówek liniowych, w których trudno by utrzymać jednolity wymiar. Po wprowadzeniu do użytku perforówki Kroll & Co. z narzędziem perforacyjnym grzebieniowym stało się to normą.

Najprostszym sposobem pomiaru, jest mierzenie od brzegu otworu perforacyjnego jednego boku do brzegu otworu drugiego boku i do wyniku dodać średnicę otworu. W tym miejscu należy dodać, że pomiaru dokonujemy na znaczkach niekąpanych i z gumą unikając w ten sposób niedokładności wynikających z kurczliwości papieru.

- 3) rysunek znaczka - obraz znaczka wykonany artystycznymi środkami, obejmujący część powierzchni znaczka (il. 2a) albo całą powierzchnię znaczka (il. 2b); może również stanowić fragment rysunku bloku, arkusika lub arkusza.⁸ Niekiedy w dokumentach podano wymiary rysunku znaczka. Również początkowo podawano szczegółowy opis rysunku znaczka, jednak z biegiem czasu odstępowano od tej praktyki ograniczając się do opisu wszystkiego, co ogólny wizerunek znaczka przedstawia. Do rysunku znaczka nie zaliczamy wszelkiego rodzaju napisów, opisów, ornamentów czy innych ozdóbek (nawet gdyby znajdowały się w polu rysunku), jeżeli nie stanowią opisanych w dokumencie treści

⁶ Nie omawiam tutaj takich cech jak perforacja, barwa, czy guma.

⁷ Dla wymiaru znaczka nie stosuje się zamiennie terminu „format znaczka”, który z niewiadomych dla mnie przyczyn zaczął pojawiać się w zarządzeniach na początku lat siedemdziesiątych. Zapytany przeze mnie o różnicę znaczeniową „formatu” z „wymiarom”, powszechnie znany znawca pospowni polskiej odpowiedział, że jest „... z rodzaju tej jaka istnieje pomiędzy „ilością” a „liczbą”. Nadmienić należy, że wielokrotnie w początkowych dokumentach wprowadzających znaczki do obiegu podawano równocześnie wymiary (np. 43 x 25,5) i format (np. prostokąt).

⁸ [www.phila.pl/zakładka SŁOWNIK - „współobraz”](http://www.phila.pl/zakladka%20SLOWNIK%20-%20wspolobraz).

tego rysunku. Poniżej przykład zapisów o wymiarach i kształcie znaczka z Rozporządzenia Ministra przemysłu, handlu i żeglugi z dnia 27 stycznia 1945 roku.

§ 2.

Rysunek znaczka w kształcie prostokąta o wymiarach : podstawy 23 mm. i wysokości 32.5 mm. (z perforacją 26 x 36 mm.) przedstawia na tle płonącego miasta na barykadzie trzy uzbrojone postacie, a to: chłopca, żołnierza i dziewczynę. W lewym górnym rogu znaczka wylania się z dymów "syrena", będąca herbem stolicy. W prawym górnym rogu umieszczono napis: "Warszawa", a pod nim datę: "1. VIII. — 3. X. 1944". U dołu w prostokątnym, ciemnym polu napis białymi literami: "Polska" a w prawym dolnym rogu na białym prostokącie ciemnymi literami napis, określający wartość: "1 zł. + 2 zł."

- 4) margines znaczka – fragment pola znaczka pomiędzy rysunkiem i krawędzią znaczka (il.2a,c). Ostatnio coraz trudniejszy lub wręcz niemożliwy do ustalenia zarówno ze względu na brak opisu tego, co rysunek znaczka zawiera, jak również na sposób projektowania znaczka, w którym obraz znaczka zlewa się z tłem jego pola albo tworzy z sąsiednim(i) znaczkiem(ami), albo marginesem bloczka współobraz (il. 2b),
- 5) pole znaczka – cała powierzchnia znaczka
- 6) nazwa kraju wydawcy (emitenta) znaczka. W Polsce - w interesującym nas okresie - stosowano napisy: Polska, Poczta Polska, Polska Rzeczpospolita Ludowa, Rzeczypospolita Polska,
- 7) wartość nominalna (nominał) wyrażona liczbowo w walucie obowiązującej w czasie wydania znaczka, albo wyrażona oznaczeniem literowym „A” lub „B”, które to oznaczenia stanowią odpowiednik wartości nominalnej znaczka używanego dla opłaty za określone właściwym dokumentem usługi pocztowe,
- 8) napisy podające nazwę przedstawionej postaci, obiektu, stworzenia czy rośliny (niekiedy w połączeniu z nazwą łacińską), (il. 2a)
- 9) napisy, daty i hasła wskazujące na okoliczność wydania znaczka, co nie zawsze jest takie oczywiste, gdy ogląda się znaczek,⁹ a czasem z projektu cenzura wycinała dane hasło,¹⁰
- 10) dopłata przedstawiana w różny sposób, np. „1,50 + 8,50 zł”, „33 + 10 ZŁ DOPŁATA NA PKOL”. W zasadzie pierwsza liczba powinna być nominałem, a druga dopłatą, lecz niekiedy trudno bez zarządzenia dociec, która z tych liczb jest którą. Gorzej, gdy owe zarządzenie tę kwestię pomija, a na znaczku taki napis figuruje, np. zn. 2897 (il. 3),
- 11) inne dane, przedstawiane najczęściej na marginesie znaczka albo w pobliżu jego krawędzi, tj. nazwa drukarni, numer cenzury, nazwisko projektanta (czasem w połączeniu z literami „del” od łac. wyrazu de-lineavit – ten, który narysował), nazwisko rytownika (czasem w połączeniu z literami „sc” od łac. wyrazu sculpsit – ten, który wyrył), rok wydania (il. 2c).

il. 3 zn. 2897

Jak już wcześniej nadmieniałem, w omawianych latach zgodnie z kolejnymi Regulaminem UPU (Universal Postal Union) tylko dwie cechy były zawsze obligatoryjne, nazwa państwa (emitenta) i nominał. Niemniej jednak, z przeprowadzonej analizy wszystkich dokumentów wprowadzających znaczki do obiegu wynika, że przyjęto jako zasadę obowiązek umieszczenia na znaczku znamion, o których mowa w pkt. 3, 6, 7.¹¹

Rodzaj, typ i odmiana znaczka

Zasadniczą jednostką wszelkich klasyfikacji i opracowań filatelistycznych jest rodzaj znaczka.¹² Jest to ważne, ponieważ od uznania lub nieuznania danego znaczka za nowy rodzaj znaczka, zależy przyporządkowanie mu zasadniczego bądź pomocniczego numeru katalogowego. Dlatego też ważne staje się ustalenie jego konkretnych i niezmiennych kryteriów.

9 Przykłady można mnożyć. Oto jeden z nich: zn. 452, gdzie rysunek „przedstawia podobiznę Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ob. Bolesława Bieruta”. Kto by pomyślał, że został on wydany z okazji o którejś mowy napis - Pięć lat Polski Ludowej. W jednym znaczku, aż tyle fałszu.

10 Przykładem jest zn il. 2c, wydany równolegle na Węgrzech i w Polsce z okazji rocznicy Wiosny Ludów. Cenzorom w Polsce nie spodobał się napis „Za naszą i waszą wolność” i projektant musiał go usunąć. Wydany na Węgrzech napis ten ma.

11 Tylko te trzy znamiona są umieszczone na wszystkich znaczkach.

12 Por.: St. Mikstein, „Rodzaj, nakład i gatunek znaczka”, Filatelista 1956, nr 9 s. 169-171.

1. Rodzaj znaczka

To jedno z najważniejszych haseł w filatelistyce uległo zapomnieniu. Ostatni raz szerzej o rodzaju znaczka wspomina we wstępie tomu I wydawnictwo PZP oraz redakcja HBBF w nr 1 z 1983 roku na str. 42 (→ Numeracja bloków). Niestety, hasła tego nie znajdzie czytelnik w Encyklopedii Filatelistyki, skądinąd poważnym wydaniu filatelistycznym. Autorom tego wydania termin rodzaj znaczka był znany i znalazł zastosowanie w oficjalnej PZF-owskiej definicji bloku. Brak odpowiedzi na problem czym jest rodzaj znaczka (zdefiniowania terminu „rodzaj znaczka”) powoduje wiele niedomówień, a każdy przyjmuje sobie tylko znaną i wygodną w danym kontekście definicję tego terminu. A przecież może on (rodzaj znaczka) stać się rozwiązaniem problemu braku jednoznacznych i skonkretyzowanych kryteriów określających np., jakie zmiany w rysunkach czy barwach powodują takie ich zróżnicowanie, by je skatalogować lub nie pod odrębnym zasadniczym numerem. W „Podręczniku ...”¹³ przyjęto w tym względzie stałe kryteria.

Za niepodlegające dyskusji, podstawowe kryterium rodzaju znaczka, przyjęto jego wprowadzenie do obiegu, a w przypadku znaczków wydanych do reformy systemu pieniężnego w 1924 r., ogłoszenie o ich wydaniu lub fakt, że znalazły się w biegu Poczty Polskiej. Od owej reformy jest to wymóg ustawowy, który - z wyjątkiem znaczków wydanych do reformy systemu pieniężnego w 1924 r. - spełniają wszystkie omawiane znaczki.¹⁴ Był to jednak wymóg niewystarczający do określenia rodzaju znaczka, co można stwierdzić poddając analizie treść wszystkich dokumentów wprowadzających znaczki do obiegu. Często bowiem zdarza się, że w ich początkowych treściach mówi się w liczbie pojedynczej o wprowadzonych do obiegu kilku znaczkach („wprowadza się do obiegu znaczek pocztowy”) lub odwrotnie, mówi się w liczbie mnogiej o wprowadzonym jednym znaczku, a niekiedy zdarza się i tak, że z treści zarządzenia trudno wywnioskować, jakie to znaczki wprowadzono do obiegu.¹⁵ Dlatego też należało to kryterium podstawowe uszczegółowić dodatkowymi warunkami na tyle, by stało się ono jednoznaczne i nie poddające się jakimkolwiek koniunkturalizmowi. Uznano, że kryterium powinno być warunkowane takimi cechami znaczka, które są ustalane w każdym dokumencie wprowadzającym znaczki do obiegu, dla każdego z nich. Zatem, należało takie cechy ustalić i okazało się, że oprócz cech wymienionych wcześniej, tj.: nazwy kraju wydawcy, nominału i rysunku znaczka, tą cechą jest barwa znaczka. Jednak takie uszczegółowienie było jeszcze niewystarczające, ponieważ należało uniknąć sytuacji, jak np. w przypadku zn. 371 - „Oswobodzenie miasta Gdańska” i nr 384 z serii „Kultura Polska”, którym określono takie same warunki, a tylko czyjś dualizm interpretacyjny spowodował, że ten pierwszy stał się odmianą, a drugi rodzajem znaczka. Innym przykładem nadinterpretacji czy raczej tworzenia zasad w zależności od potrzeby w danej chwili niech będzie następujący cytat wyjaśniający pobudki, jakimi kierowali się twórcy PZP, przy nadawaniu dwóm znaczkom jednego numeru katalogowego: „...*Ponieważ obie barwy tego znaczka były objęte wspólnym zamówieniem i wykonane w tym samym czasie i z tej samej formy, dlatego katalogujemy ten znaczek pod jednym numerem.*”¹⁶ Dlatego też wprowadzono jeszcze jedno uwarunkowanie, a mianowicie takie, że zróżnicowanie w dokumencie wprowadzającym znaczki do obiegu chociażby jednej z wymienionych cech powoduje powstanie nowego rodzaju znaczka. Np. jeżeli by wprowadzono znaczki o jednakowym nominale, jednakowym rysunku, lecz w trzech różnych barwach, to wówczas powstają trzy rodzaje znaczka (il. 4).

il. 4 zn. 364, 365, 366

Reasumując, termin „rodzaj znaczka” obejmuje swym zakresem wszystkie znaczki pocz-

13 Podręcznik specjalizowany polskich znaczków pocztowych 1919-2005.

14 Pierwszymi wprowadzonymi do obiegu znaczkami były znaczki z godłem nr 111 – 119.

15 Każdy może to przeanalizować na podstawie dokumentów zawartych na stronie www.phila.pl zakładka dokumenty.

16 PZP t. II str. 589 - dotyczy zn. 822-823 Memoriał Czecha i Marusarzówny.

towe o jednakowym rysunku, nominale, barwie, które to parametry zostały określone w akcie prawnym wprowadzającym je do obiegu i na mocy tego aktu są używane przez pocztę.¹⁷

Niestety, autorzy Podręcznika zostali zmuszeni do wprowadzenia jednego wyjątku od tej zasady i uznania znaczków z serii „Wielcy Polacy” o numerze 1231-1234 (il. 5) za rodzaj znaczka pomimo tego, że znaczki te nie zostały wprowadzone do obiegu, a jednak znalazły się w użyciu pocztowym.

il. 5 zn. 1231 - 1234

Sytuację taką spowodowało poważne niedbalstwo urzędnicze polegające na tym, że stosownego dokumentu prawnego nie opracowano oraz nie wydano i w konsekwencji znaczków tych nie wprowadzono do obiegu, a kolejni pracownicy nie sprostowali tego zaniedbania. Pominięcie tych znaczków w klasyfikacji rodzaju znaczka byłoby błędem w sytuacji, gdy znaczki te były w powszechnym użyciu pocztowym i w pełni akceptowane przez Poczta Polską.

Tu pozwolę sobie na odrobinę informacji i wyjaśnień w sprawie tych znaczków. Otóż w tej sprawie autorzy Podręcznika prowadzili korespondencję ze wszystkimi szczeblami organizacyjnymi Poczty Polskiej oraz Ministerstwem Łączności. Otrzymywaliśmy wciąż tę samą odpowiedź, że to my nie mamy racji, gdyż znaczki te zostały wprowadzone:

- a) Zarządzeniem Nr 44 Ministra Łączności z dnia 14 czerwca 1961 r. o wprowadzeniu do obiegu 6 znaczków pocztowych wartości po 60 gr albo
- b) Zarządzeniem Nr 23 Ministra Łączności z dnia 4 maja 1962 r. o wprowadzeniu do obiegu 6 znaczków pocztowych wartości po 60 gr.

Zatem informuję czytelników, że zarządzeniem wymienionym pod literą „a” zostały wprowadzone zn. 1052-1057, a pod literą „b” zn. 1132-1137 z serii „Wielcy Polacy”. Znajomość rzeczy, jaką w tym przypadku wykazali się urzędnicy, pozostawiamy bez komentarzy. My również nie ustrześliśmy się błędowi w „Podręczniku ...” z 2002, gdzie powtarzając za innymi katalogami nie zauważyliśmy, że w zarządzeniu wprowadzającym zn. 921 do obiegu¹⁸ w § 1. napisano: „Wprowadza się do obiegu lotniczy znaczek pocztowy opłaty wartości 10 zł z dopłatą 5 zł na rzecz Polskiego Związku Filatelistów. **Znaczek składa się z dwóch części oddzielonych od siebie perforacją i wydany jest w trzech następujących odmianach**”, zatem są to trzy rodzaje znaczków, a każdy z nich jest w dwóch odmianach i nie jest to znaczek z przywieszką.¹⁹

2. Typ i odmiana znaczka

Drukowanie znaczków o tym samym rysunku na przestrzeni czasu może spowodować powstanie przypadkowych różnic w tym rysunku, nie określonych i nie zastrzeżonych w dokumencie wprowadzającym je do obiegu. Zmiany te powstają najczęściej w kolejnych nakładach lub nawet w obrębie tego samego nakładu. Takie zmiany powodują powstanie - w ramach rodzaju znaczka – typu lub odmiany znaczka.

Znane mi **typy** znaczków powstały wskutek:

- a) użycia nowych form drukarskich w związku ze zużyciem lub zniszczeniem poprzednich, albo ich planową wymianą, co spowodowało:
  - zmianę wymiarów rysunku znaczka (np. zn. 426, którego wymiary rysunku wynoszą 15,5÷15,9 x 22,5÷22,7 mm),
  - zmianę szczegółów rysunku znaczka lub niezadowolającą ich jakość wykonania (np. zn. 866)
  - zmiany polegające na dodaniu lub usunięciu informacji technicznych lub autorskich jak np. nazwiska projektanta znaczków (zn. 319),

¹⁷ Pominąłem w definicji nazwę kraju wydawcy ze względów oczywistych.

¹⁸ Dz. Ł. z 20.06.1959, Nr 16, poz. 113.

¹⁹ O komplikacjach z tym związanych będę jeszcze pisał. Patrz: www.phila.pl zakładka artykuły, poz. 093.

b) użycia odmiennej formy drukowej dla bloków i arkusików oraz nadruków i przedruków, a w efekcie liczne zmiany na marginesie znaczka polegające na dodaniu lub usunięciu informacji technicznych lub autorskich, jak: nazwiska projektanta znaczków, wykonawcy rytu lub projektu, dat lub inicjałów zakładu wykonującego znaczki (np. znaczki z bl. 128),

Odmiany znaczków (w ramach rodzaju znaczka) są spowodowane niezamierzonymi zmianami w procesie technologicznym wytwarzania znaczka albo na zarządzenie właściwego organu i obejmują swym zakresem:

a) zmianę barwy, perforacji oraz papieru i są skutkiem:

- odmiany polegające na zmianie barwy - wyczerpania się barwnika i zastąpienie go nowym lub pochodzącego z innej firmy albo niedokładnego mieszania kilku składników (np. zn. 297a-d),
  - odmiany polegające na zmianie miary perforacji – m.in. użycia innego narzędzia perforacyjnego, o innym odstępie igieł lub innej ich średnicy (np. zn. 779-783),
  - odmiany polegające na zmianie papieru - użycie w nakładzie lub części nakładu innej jakości papieru (np. zn. 964-965) albo papieru z mimowolnym znakiem wodnym,
- b) różnego rodzaju błędy, np. zn. 324I, 324II, itd.

Odmiany powstałe na zarządzenie właściwego organu są przez niego określone w dokumencie wprowadzającym znaczek do obiegu. Typowym tego przykładem jest zarządzenie stosowania różnych sposobów wykończenia znaczków: część nakładu perforowana, a druga bez perforacji, tzw. cięte.